

RAZISKAVE METABESEDILNOSTI V UPORABNEM JEZIKOSLOVJU: PREGLED PODROČJA IN PREDSTAVITEV RAZISKOVALNEGA DELA ZA SLOVENŠČINO

Prispevek prinaša pregled pristopov k metabesedilnosti v uporabnem jezikoslovju. Predstavljeno je vprašanje definicije tega koncepta, nato pa so opisani najvplivnejši teoretični modeli metabesedilnosti. Izpostavljene so nekatere metodološke dileme, ki se pojavljajo zlasti v povezavi s korpusnimi raziskavami. V prispevku je nazadnje predstavljen še pregled raziskav različnih vidikov metabesedilnosti za slovenski jezik.

1 Uvod

Ideja o metabesedilnosti in metabesedilu je v uporabnem jezikoslovju¹ nastala kot odgovor na potrebo po opisovanju in razčlenitvi stilističnih, pragmatičnih in retoričnih pojavov v pisnem besedilu in govorjenem diskurzu. V okviru teorije metabesedilnosti je v besedilu mogoče ločevati dve vrsti sredstev, ki se sicer prepletajo, vendar pa nastopajo v zelo različnih vlogah: prozopozicijska sredstva so nosilci vsebine besedila, metabesedilna sredstva pa k vsebini sami ne dodajajo ničesar novega, pač pa vstopajo v dialog s prejemnikom besedila in mu vsebinski del pomagajo ustrezno sprejemati, bodisi z vidika razlage organizacije besedila bodisi z vidika razlage svojega odnosa do povedanega. Takšno razlikovanje med nemetabesedilnimi oziroma prozopozicijskimi in metabesedilnimi deli diskurza se je izkazalo za nadvse uporabno, saj raziskovalcu omogoča opis vrste jezikovnih sredstev in razlago njihove vloge v diskurzu, hkrati pa pripomore k možnosti opredelitve retoričnih konvencij, ki bi sicer ostala na ravni intuitivnega in neoprijemljivega. Čeprav se je izraz metabesedilo sporadično pojavljal že nekaj desetletij pred tem, so koncept metabesedilnosti v pisnem besedilu v pomenu, v katerem se v uporabnem jezikoslovju pojavlja danes, definirali in teoretično utemeljili Williams (1981), Vande Kopple (1985) ter Crismore in Farnsworth (1990).²

¹ V prispevku uporabljam termin uporabno jezikoslovje v širšem smislu, torej ne le v smislu učenja jezika, temveč kot interdisciplinarno področje, ki pokriva problematiko jezika in komunikacije v skupnosti, oziroma probleme, ki se navezujejo na prakso (poleg učenja jezika še npr. jezikovne tehnologije, prevajanje, medkulturne študije, leksikografjo itd.).

² S podobnimi vprašanji se ukvarja tudi Schiffrin (1980), le da se v svoji razpravi o metagovoru (angl. meta-talk) osredotoča na govorjeni diskurz.

Metabesedilo je koncept, ki je v zadnjih treh desetletjih deležen precejšnje pozornosti uporabnega jezikoslovja. Z njim se z različnih vidikov ukvarjajo številne raziskave (npr. Williams 1981; Vande Kopple 1985; Clyne 1987; Crismore in Farnsworth 1990; Mauranen 1993a; Mauranen 1993b; Intaraprawat in Steffensen 1995; Valero-Garcés 1996; Moreno 1997; Čmejková in Daneš 1997; Bunton 1999; Hyland 2000; Fuertes-Olivera in sod. 2001; Vassileva 2001; Abdi 2002; Crawford Camiciottoli 2003; Dahl 2004; Hyland 2005; Ifantidou 2005; Fløttum, Kinn in Dahl 2006; Tse in Hyland 2006; Ädel 2006 itd.), njihovi izsledki pa prinašajo pomembne ugotovitve ne le v zvezi z metabesedilnostjo samo, ampak tudi razširjajo naše razumevanje interakcije med tvorcem in sprejemnikom besedila, poznavanje jezikovnih, strokovnih in žarnskih retoričnih konvencij ter vloge nepropozicijskih delov diskurza. Vrsta raziskav metabesedilnosti in sorodnih pojavov za slovenščino v zadnjih desetih letih priča o tem, da slovensko jezikoslovje na tem področju ne zaostaja.

Obenem se z novimi dognanji dojemanje koncepta metabesedila spreminja in preoblikuje: prav v zadnjem času so različni avtorji izpostavili potrebo po natančnejši teoretični utemeljitvi tega jezikovnega pojava, hkrati pa primerjava različnih raziskav odpira nekatera pomembna vprašanja tudi z vidika metodologije, uporabljene v raziskavah metabesedilnosti. Namen pričujočega članka je na kratko predstaviti nove poglede na metabesedilnost, ki se odpirajo prav v povezavi z omenjenimi vidiki, torej z vprašanji definicije, teoretične osnove in raziskovalne metodologije, ter zgoščeno opisati najpomembnejše dosedanje raziskave na tem področju za slovenščino.

2 Kaj je metabesedilo?

Večina raziskovalcev izhaja iz razumevanja metabesedila kot »besedila o besedilu«, kar je nadvse splošna in ne posebno uporabna definicija. Pri tem je treba poudariti, da v uporabnem jezikoslovju velja, da se metabesedilo v večini primerov pojavlja znotraj besedila, na katero se nanaša. (V slovenščini je izraz »metabesedilo« v okviru literarne vede uveljavljen dlje kot v uporabnem jezikoslovju, vendar je njegova vsebina nekoliko drugačna: ena od pomembnih razlik med disciplinama je, da se metabesedilni elementi v uporabnem jezikoslovju pogosto nanašajo na isto besedilo, v literarni vedi pa je navezava metabesedila na drugo besedilo precej pogostejša; za natančnejšo razlago metabesedila v literarni vedi prim. Juvan 1989.)

Williams (1981: 211–212) definira metabesedilo oziroma metadiskurz kot pisanje o pisanju, oziroma tiste dele besedila, ki se ne nanašajo na obravnavano tematiko. Podobno Vande Kopple (1985: 83) govori o diskurzu o diskurzu, ki bralcem pomaga organizirati, klasificirati, interpretirati, oceniti propozicijsko vsebino besedila in ugotoviti, kako naj nanjo reagirajo. Poskus nekoliko natančnejše opredelitve metabesedila se pojavi v Crismore in Farnsworth (1990), kjer je metabesedilo (metadiskurz) definirano kot avtorjeva odkrita ali prikrita navzočnost v besedilu; namen navzočnosti pa je, da bralca usmerja, in ne, da ga informira. V ožjem smislu metabesedilo definira Mauranen (1993b: 7–8), ki prav zato uporabi angleški termin *metatext*, v Mauranen 1993a pa tudi *besedilna refleksivnost* (večina ostalih raziskovalcev v angleščini uporablja širši termin *metadiscourse*). Govori o »tekstu o

tekstu samem« in ga opredeli kot tiste elemente v besedilu, ki, vsaj v svoji osnovni funkciji, segajo prek propozicijske vsebine in s katerimi propozicijsko vsebino organiziramo in jo komentiramo.

Hyland (2000: 109) opredeljuje metadiskurz kot tiste vidike besedila, »ki se eksplicitno nanašajo na organizacijo diskurza ali na piščevo stališče do vsebine ali do bralca«, v svojem kasnejšem delu pa se odmakne od Hallidayevske osnove, na kateri je temeljila definicija iz leta 2000, in predlaga novo opredelitev: Hyland (2005: 37) definira metadiskurz kot krovni izraz za samonanašalne izraze, ki jih uporabljamo za sporočanje interakcijskih pomenov v besedilu in piscu oziroma govorniku pomagajo pri izražanju stališča, pa tudi pri stiku z bralci kot s člani neke skupnosti. Po njegovem mnenju ta definicija poudarja medosebnost (s poudarkom na ocenjevanju, drži – v smislu stališča – in angažiranosti). Metadiskurz predstavlja kot sistem pomenov, ki jih realizira odprta množica jezikovnih elementov; ti elementi sami po sebi lahko nastopajo tudi v nemetabesedilni vlogi, kot metabesedilne jih prepoznamo le ob sami realizaciji.

3 Teoretično ozadje

Večina raziskovalcev metabesedilnosti je po tradiciji ta koncept teoretično utemeljevala na Hallidayevi (1973) ideji o razlikovanju med predstavnimi, besedilnimi in izraznimi elementi v besedilu. Halliday (1994) idejo o treh metafunkcijah oziroma makrofunkcijah – to so predstavna, medosebna in besedilna – postavlja za eno od temeljnih idej sistemske slovnice. Po njegovem mnenju jezik uporabljamo v eni od metafunkcij, to se pravi za izražanje izkušenj (predstavna funkcija), vzdrževanje stika s sogovornikom (medosebna funkcija) ali organiziranje besedila v koherentno in povezano celoto (besedilna funkcija). Halliday metafunkcije sicer obravnava le na ravni povedi, raziskovalci metabesedilnih elementov od Vande Koppla (1985) dalje pa so njegovo idejo o metafunkcijah poskušali prenesti tudi na raven besedila. Vande Kopple (1985) tako teoretično utemeljuje razlikovanje med propozicijsko vsebino (oziroma vsebino propozicije), ki po njegovem mnenju izraža predstavnih pomen, in metabesedilom, ki izraža medosebni ali besedilni pomen; metabesedilni elementi so po njegovem mnenju nepropozicijski in ne vplivajo na (ne)resničnost izjave. Na podlagi razlik med medosebno in besedilno funkcijo pa Vande Kopple (1985) teoretično utemelji razliko med medosebnimi in besedilnimi kategorijami metabesedila. Ta teoretična utemeljitev se ponovi v večini kasnejših razprav o metabesedilu (npr. Crismore in Farnsworth 1990; Mauranen 1993b; Moreno 1997; Bunton 1999; Hyland 2000; Fuertes-Olivera in sod. 2001; Abdi 2002; Mauranen 2002; Crawford Camiciottoli 2003; Dahl 2004).

Kljub vsemu pa so raziskovalci vseskozi opozarjali tudi na nejasnosti in nedorečenosti pri konceptu metabesedila. Swales (1990: 188) je opozoril, da je koncept metabesedila načeloma lahko sprejemljiv, mnogo težje pa je določiti njegove meje. Nekateri raziskovalci metabesedila so se temu problemu izognili tako, da so koncept metabesedila omejili. Tako se Mauranen (1993a in 1993b) osredotoča na elemente retorične organizacije v Hallidayevi besedilni funkciji, njeni teoretični utemeljitvi pa

sledijo tudi Valero Garcés (1996), Moreno (1997), Bunton (1999) in Dahl (2004), ki sicer njen model razvijajo naprej. Hyland (2005) meni, da je takšno razlikovanje arbitrarno, saj sam gradi na predpostavki, da je vsako piščevo dejanje v interakciji z bralcem in gre tudi pri organizaciji besedila za medosebno strategijo.

V zadnjem času pa se v teoretičnih razpravah o naravi metabesedila pojavljajo mnenja, da model metabesedilnosti, ki temelji na Hallidayu, ni dovolj trden, saj ne omogoča jasne razmejitve med kategorijami metabesedilnosti in ga je treba nadgraditi, preseči ali v celoti ovreči. Slednje poskuša Ifantidou (2005), ki išče teoretične temelje za metabesedilo v okviru teorije relevantnosti, ki sta jo v okviru pragmatike razvila Dan Sperber in Deirdre Wilson in predstavlja nadgradnjo Griceove maksime relevantnosti.³ Takšno stališče pomeni velik odmik od prvotnega pristopa k metabesedilu, ki temelji na pogledu na jezik kot na družbeno interakcijo. V teoriji relevantnosti so lastnosti nekaterih od kategorij, ki jih v analizi diskurza pogosto uvrščajo med metabesedilne elemente, sicer podrobno raziskovali (prim. npr. Blakemore 2002). Vseeno sta teorija relevantnosti kot kognitivno utemeljena teorija interpretacije izjav in tradicionalni pogled na metabesedilo, ki za osnovo jemlje diskurz kot družbeno interakcijo, v svojih teoretičnih in metodoloških načelih zelo daleč vsaksebi, zato je njune ugotovitve zelo težko združevati. Ifantidou (2005) pa v svojem prispevku poskuša prav to. Opozori na nenatačnost definicije metabesedila, na prevzemanje terminologije iz filozofije jezika, semantike in pragmatike ter njeno nenatančno rabo: opredelitev metadiskurza kot tistega dela diskurza, ki ne spreminja resničnosti izjave, je s stališča kriterijev iz semantike resničnostnih pogojev napačna. Težava takšnega pristopa je, da metabesedilo zreducira na raven semantične kategorije, pri čemer se povsem izgubi diskurzna razsežnost, ki je za razumevanje metabesedilnosti vendarle ključna.

Drugačen, mnogo manj radikalen odmik od Hallidayevih metafunkcij zagovarja Hyland (2005). Po njegovem mnenju je razlikovanje med metadiskurznim in propozicijskim pomenom, ki se ponavlja skozi literaturo, nejasno zato, ker termin *propozicija* ni dovolj natančno definiran. Sam meni, da ta izraz navadno razlagamo v smislu »informacije o zunanji realnosti«, oziroma, kot pravi Halliday (1994: 70): »propozicijska snov je nekaj, o čemer se je mogoče prerekati, kar je mogoče potrditi, zanikati ...«. Hyland hkrati ugotavlja, da je v resničnem življenju propozicijo in metabesedilo težko ločiti, vendar pa filozofski test resničnosti, ki izhaja iz formalne semantike, zavrača kot neuporaben za ločevanje med propozicijo in metabesedilom. Pri zgradbi svojega novega modela izhaja iz treh glavnih predpostavk. S prvo ohranja ločevanje med propozicijo in metabesedilom, ki pa ga po novem utemeljuje na Sinclairjevi (1981) razpravi o ravneh diskurza: Sinclairjev model besedila temelji na dveh ravneh, avtonomni in interaktivni, pri čemer avtonomna ustreza Hallidayevi propoziciji, interaktivna pa metabesedilnosti, posebne besedilne funkcije pa ne predvideva. Druga predpostavka, na kateri temelji Hylandov novi model metabesedilnosti, je ločevanje med interaktivnim in interakcijskim metabesedilom (koncept izhaja iz Thompson in Thetela 1995 in Thompson 2001). Takšno ločevanje

³ Teorija relevantnosti se ukvarja s problematiko razumevanjem diskurza in z miselnimi predstavami, ki so podlaga za interpretacijo in razumevanje izjav (prim. tudi Sperber in Wilson 2004 in Verdonik 2006a).

povsem ustreza prejšnjemu razlikovanju med medosebno in besedilno funkcijo, le da tokrat Hyland predpostavlja, da je vse metabesedilo v medosebni vlogi: interakcijsko metabesedilo predstavlja avtorjevo odkrito prisotnost v besedilu, interaktivno pa to prisotnost pooseblja bolj diskretno. Tretja predpostavka pa je razlikovanje med zunanjimi in notranjimi odnosi v diskurzu; tisto, kar je v prejšnji klasifikaciji sodilo v kategorije metabesedilnosti v besedilni funkciji, zlasti konektorji, lahko deluje znotraj besedila in to besedilo strukturira, lahko pa deluje zunaj njega in povezuje situacije v resničnem svetu. Hyland poudari, da lahko kot metabesedilo razumemo le tiste elemente, ki se nanašajo na besedilo samo, ne pa na zunanji svet.

Od začetkov raziskovanja metabesedila so avtorji, ki se s to temo ukvarjajo, predlagali več različnih klasifikacij kategorij metabesedilnih elementov. Večina zgodnjih taksonomij temelji na Hallidayevem modelu metafunkcij: predstavna funkcija je izražena skozi propozicijo, metabesedilni elementi pa so v besedilni ali medosebni funkciji, zato se kategorije metabesedilnih elementov delijo na dve širši skupini, besedilno in medosebno. Trenutno predstavlja Hylandova (2005) klasifikacija (povzeta je v **Tabeli 1**) najtemeljitejši poskus taksonomske ureditve metabesedilnih elementov; pravzaprav gre za nadgradnjo prejšnje Hylandove klasifikacije (2000), obe pa sta služili kot model za večino novejših raziskav.

INTERAKTIVNE KATEGORIJE METABESEDILA	Pomagajo voditi bralca skozi besedilo	
prehodi (angl. <i>transitions</i>)	izražajo odnose med glavnimi stavki	<i>in, ampak</i>
označevalci okvira (angl. <i>frame markers</i>):	se nanašajo na diskurzna dejanja, zaporedja ali stopnje	<i>nazadnje, če zaključim</i>
endoforični označevalci (angl. <i>endophoric markers</i>)	se nanašajo na informacije v drugih delih besedila	<i>omenjen zgoraj, v 2. razdelku</i>
dokazovalci (angl. <i>evidentials</i>)	se nanašajo na informacije iz drugih besedil	<i>X trdi</i>
tolmači (angl. <i>code glosses</i>)	razširjajo propozicijski pomen	<i>namreč, npr.</i>
INTERAKCIJSKE KATEGORIJE METABESEDILA	Bralca vključujejo v besedilo	
omejevalci (angl. <i>hedges</i>)	ne dajejo popolne podpore in odpirajo dialog	<i>morda, možno</i>
ojačevalci (angl. <i>boosters</i>)	poudarjajo gotovost in zapirajo dialog	<i>jasno je, da</i>
označevalci odnosa do vsebine (angl. <i>attitude markers</i>)	izražajo piščev odnos do propozicije	<i>žal, presenetljivo</i>
samoomembe (angl. <i>self-mentions</i>)	se eksplicitno nanašajo na avtorja/ avtorje	<i>jaz, moj, naš</i>
označevalci odnosa do bralca (angl. <i>engagement markers</i>)	eksplicitno gradijo odnos z bralcem	<i>lahko vidite, da</i>

Tabela 1: Shematičen povzetek klasifikacije metabesedila v Hyland 2005.

4 Metodološki izzivi

Ker metabesedilni elementi niso formalna kategorija in jih identificiramo po vlogi, ki jo imajo v besedilu, ne pa po obliki, se pri raziskavah metabesedilnosti pojavljajo različni metodološki izzivi. Prvega predstavlja oblikovanje kriterijev za identifikacijo metabesedila. Iz zgoraj navedenih primerjav definicij metabesedilnosti je razvidno, da so te vsebinsko pogosto različne: očitno je torej, da avtorji v svojih raziskavah že v izhodišču ne obravnavajo povsem identičnih elementov. Toda tudi pri tistih avtorjih, ki privzemajo enako definicijo, se zastavlja vprašanje, ali so v analizo v resnici zajeti povsem enaki elementi: dejstvo je namreč, da je ločevanje med propozicijo in metabesedilom v praksi zapleteno prav zaradi teoretične nedorečenosti in v mejnih primerih prepuščeno subjektivni presoji avtorjev. Posledica tega je, da rezultati raziskav niso nujno povsem primerljivi med seboj.

Druga vrsta izzivov pa izvira iz samega postopka analize. Pred letom 2000 so bile raziskave rabe metabesedilnih elementov večinoma ročne (npr. Crismore in Farnsworth 1990; Mauranen 1993): to je načeloma pomenilo delo z majhnimi vzorci in nereprezentativne rezultate, ki so sicer odpirali pomembna vprašanja, nakazovali medkulturne ali medžanrske razlike, vendar pa niso bili statistično relevantni. Odločitev za ročno analizo je pravzaprav logična posledica narave metabesedilnih elementov. Ker niso formalna, temveč pragmatična kategorija, je za pravilno interpretacijo metabesedilnosti kontekst ključnega pomena. Kot je bilo večkrat prikazano (npr. Hyland 2005), je lahko isti izraz rabljen bodisi v metabesedilni vlogi bodisi ne, hkrati pa je kategorija metabesedila odprta množica, v katero lahko po potrebi dodajamo nove elemente.

Toda kljub zgornjim ugotovitvam so od leta 2000 dalje vse pogostejše korpusne oziroma elektronske raziskave metabesedilnosti, saj le takšne raziskave omogočajo obdelavo velikih podatkovnih zbirk in so njihove ugotovitve lahko statistično veljavne. Raziskovalci si pri tem pomagajo z različnimi, že obstoječimi programi za besedilno analizo in konkordancami, kot so *WordPilot 2000* (Harwood 2005), *WordSmith Tools* (Hewings, M., in Hewings, A. 2002), *MonoConcPro* (Hyland 2004), ali pa uporabljajo »po meri« narejen program, namenjen prav iskanju po njihovem korpusu (npr. Dahl 2004). Pri elektronskem iskanju je morda smiselno upoštevati, da so dobljeni rezultati za večino kategorij metabesedilnosti netočni iz dveh razlogov. Prvi je ta, da so lahko med zadetki elektronskega iskanja tudi lažni pozitivni zadetki, kar je posledica dejstva, da je isti izraz lahko rabljen v metabesedilni ali nemetabesedilni vlogi. Drugi razlog pa je, da elektronsko iskanje, v nasprotju z ročno analizo, praviloma ne identificira vseh metabesedilnih elementov v korpusu. To je posledica dejstva, da so metabesedilni elementi odprta množica in v večini kategorij metabesedilnosti vseh možnih pojavitev ni mogoče predvideti vnaprej. Raziskovalci se problema lotevajo na različne načine: Hyland (2004: 136–137) vprašanje lažnih pozitivnih zadetkov rešuje s pomočjo statistike: med številnimi zadetki jih naključno izbere 50 in med njimi identificira tiste, ki se pojavljajo v metabesedilni vlogi, nato pa v istem razmerju izračuna oceno za celoten korpus. Tak pristop je načeloma primeren za grobo ugotavljanje deleža metabesedilnih elementov v celotnem korpusu (čeprav 50 primerov ni posebno velik vzorec), vendar pa s

statistično posplošitvijo ni mogoče zaznavati subtilnejših razlik v dveh podobnih si korpusih. Prav tako podatki, pridobljeni s statističnim preračunavanjem, niso najbolj primerni za nadaljnje raziskovanje, npr. za analize lokacije, referenčnega dosega, referenčne razdalje itd. Dahl (2004: 1816) pa za zmanjšanje lažnih pozitivnih zadetkov uporablja avtomatično izločanje nizov, za katere je značilno pojavljanje v nemetabesedilnem pomenu. Zanimivo je, da se avtorji, ki uporabljajo elektronsko iskanje metabesedilnih elementov (npr. Hyland 2004, Dahl 2004), z vprašanjem izpuščenih pojavitev praviloma ne ukvarjajo.

5 Raziskave metabesedilnosti v slovenščini

O raziskavah, ki se ukvarjajo s katero od kategorij metabesedilnosti v slovenskih besedilih, ni mogoče govoriti, ne da bi prej omenili širši okvir, v katerega se te raziskave umeščajo, to pa sta predvsem besediloslovje in pragmatika, ki imata v slovenskem jezikoslovju že nekajdesetletno tradicijo (za natančnejši pregled besediloslovnih raziskav v slovenskem jezikoslovju prim. tudi Korošec 2006). Ker sta to zelo široki področji, na tem mestu seveda ni mogoče predstaviti vseh pomembnejših del, ki ju zadevajo, zato se v pričujoči razpravi omejujem le na tista, ki se vsaj v nekaterih pogledih navezujejo na problematiko metabesedilnosti. Kot enega od vidikov besediloslovnih raziskav, ki so se ukvarjale z metabesedilu zelo sorodnimi pojavi, velja izpostaviti vidik jezikoslovne stilistike umetnostnih besedil; za smiselno kontekstualizacijo kasnejših raziskav metabesedilnosti so v tem okviru med pomembnejšimi dela Brede Pogorelec (1997), Marka Stabeja (1995 in 2002) in Tomaža Sajovica (2004). V okviru razprave o nepremem poročanju se metabesedilnosti podobnih tem dotika tudi Martina Križaj–Ortar (1996). S pojavi, ki se navezujejo na metabesedilnost, se v okviru poročevalskih besedil ukvarjata Tomo Korošec (1998) in Monika Kalin Golob (2000). Z drugega zornega kota, to je s stališča pragmatike, pa pojave, ki so metabesedilnosti zelo blizu, v svojih delih obravnavajo tudi Olga Kunst Gnamuš (1986), Simona Kranjc (1996/1997 in 1999) in Igor Ž. Žagar (1989, 1995 in 2000), če omenimo le nekatere.

V zadnjem desetletju so se tudi v okviru slovenskega jezikoslovja začele pojavljati prve raziskave o rabi nekaterih kategorij metabesedila v različnih korpusih slovenskih besedil, ki so bili večinoma sestavljeni posebej za potrebe teh raziskav. Največ avtorjev se v svojih raziskavah osredinja na kategorijo konektorjev. Problematiko konektorjev v slovenskem znanstvenem besedilu predstavlja Vojko Gorjanc (1998): v svojem članku izdela oblikoslovno-skladenjsko tipologijo te besediloslovne kategorije in razčleni vlogo konektorjev v slovničnem opisu znanstvenega besedila. Vprašanje povezave med besediloslovnimi in slovničnimi vidiki metabesedilnosti odpira tudi Mojca Smolej (2004), ki se te povezave loteva z manj pogostega slovničnega izhodišča: v svoji razpravi se ukvarja s besednovrstno kategorijo členka v metabesedilni vlogi konektorja. Vlogo konektorjev oziroma, kot jih sama poimenuje, povezovalcev v diskurzu, v govornem jeziku predstavlja Mojca Schlamberger Brezar (1998). V članku predstavi tudi teoretično utemeljitev koncepta povezovalca; ista avtorica se v okviru obravnave toposov ukvarja tudi z vprašanjem povezave med toposi in povezovalci (Schlamberger Brezar 1999).

Poseben vidik rabe povezovalcev izpostavlja v Schlamberger Brezar (2000, 2004), kjer se osredinja na problematiko rabe povezovalcev z vidika francosko-slovenske kontrastivne analize, medtem ko se v Schlamberger Brezar (2002) omejuje le na rabo povezovalcev v francoščini.

V okviru vprašanja izražanja moči argumentov in modifikacije argumentov se z metabesedilnostjo v slovenskih besedilih ukvarja Vesna Mikolič. V Mikolič (2005, 2007) predstavlja pregled rabe metabesedilne kategorije modifikatorjev argumenta v znanstvenih besedilih; ta kategorija vključuje tako ojačitelje kot šibitelje (v Hylandovi (2005) tipologiji bi jim bili najbližji vzporednici kategoriji ojačevalcev in omejevalcev), v Mikolič (v tisku a in b) pa razširja obravnavo modifikacije argumentacije tudi na druge besedilne vrste.

Agnes Pisanski Peterlin v Pisanski (2002) predstavlja problematiko rabe kažipotov, ki v Hylandovi (2005) tipologiji zajemajo označevalce okvirov in endoforične označevalce, v slovenskih znanstvenih člankih v dveh časovnih obdobjih. Pisanski Peterlin (2006) obravnava isto kategorijo metabesedilnosti z vidika korpusne analize in problemov, ki se pri tej metodi pojavljajo za slovenski jezik, Pisanski Peterlin (2005 in 2007) pa se ukvarja s primerjavo rabe kažipotov v angleščini in slovenščini.

V kontekstu govornih tehnologij se z vlogo metabesedila oziroma kategorije diskurzni označevalcev v govorjenem diskurzu ukvarja Darinka Verdonik (2006a, 2006b). V svoji analizi telefonskih pogovorov v turizmu razčlenjuje diskurzne označevalce z vidikov pogostosti rabe, položaja v diskurzu, njihovega sopojavljanja in pragmatične vloge (Verdonik 2006a); Verdonik (2006b) opozarja na pomen vključevanja pragmatičnih atributov v označevanje korpusov spontanega govora, ki so osnova za razvoj strojnega simultanelega prevajanja govora; med drugim predlaga okvir označevanja diskurzni označevalcev za namene tovrstnih korpusov. Vprašanja označevanja diskurzni označevalcev v spontanem govoru za slovenščino raziskujejo Verdonik, Rojc in Stabej (v tisku): predlagane teoretične okvire za označevanje diskurzni označevalcev nadgradijo z eksperimentom na korpusu in nato na podlagi rezultatov sestavijo predlog navodil za označevanje te metabesedilne kategorije.

V svoji raziskavi računalniško podprte terminologije se Vintar in Gorjanc (2003) ukvarjata z metodami za identifikacijo označevalcev semantičnih odnosov (v okviru metabesedilnosti bi ti sodili v kategorijo tolmačev) v slovenščini in z njihovo uporabo. Raziskava predstavlja nekatere vidike uporabnosti te kategorije v korpusnih in terminoloških raziskavah za slovenski jezik.

Čeprav večina navedenih avtorjev v svojih prispevkih ne uporablja izraza metabesedilo in se s tem konceptom niti ne ukvarja, jih vseeno lahko uvrstimo v okvir modela metabesedilnosti, saj se omenjene raziskave ukvarjajo z eno od kategorij ali celo podkategorij metabesedila. Prav to kaže, da so raziskave različnih kategorij metabesedila pogosto motivirane iz drugih razlogov in ne izhajajo nujno iz teorije metabesedilnosti.

6 Sklep

Metabesedilo je širok in heterogen koncept, saj vključuje elemente, ki se razlikujejo z več vidikov; od sintaktičnih (lahko so modalni glagoli, vezniki, prislovi, besedne zveze ali celi stavki), funkcijskih (njihova vloga je lahko v prvi vrsti organizacijska, lahko pa primarno gradijo odnos z bralcem), semantičnih (lahko izražajo konceptualni ali proceduralni pomen) do filozofskih (razlike v resničnostni pogojenosti). Prav zaradi takšne raznorodnosti je metabesedilo težko opisati z natančno definicijo, ki bi pokrivala vse ključne vidike njegove narave. Za reševanje teh težav se nekateri analitiki zatekajo k ožjim definicijam metabesedilnosti (npr. Mauranen 1993a in 1993b), vendar je splošno razumevanje termina danes širše. Druga težava, na katero opozarjajo teoretiki metabesedilnosti, pa je dejstvo, da je teoretična osnovanost v Hallidayevem razlikovanju med jezikovnimi metafunkcijami za opis metabesedila nezadostna: Ifantidou (2005) s teorijo relevantnosti zavrne kriterij nepropozicijskega pomena metabesedila, Hyland (2005) pa pokaže, da se besedilna in medosebna vloga v metabesedilnih elementih prepletata, zato po njegovem razlikovanje na besedilne in medosebne kategorije ni teoretično utemeljeno. Odprti torej ostajata dve možnosti: v okviru prve je metabesedilo sprejeto kot neke vrste krovna kategorija, znotraj katere so teoretično utemeljene posamezne podkategorije, v okviru druge pa nastane prostor za novo teoretično utemeljitev metabesedila in za izdelavo novega modela metabesedilnosti na njeni podlagi.

Kljub teoretičnim in metodološkim pretresom koncepta metabesedilnosti pa je nujno poudariti, da je prav uvedba tega pojma omogočila opis, razčlemba in razumevanje pomembnih jezikovnih pojavov, številne (ročne ali avtomatične) študije besedilnih korpusov in kontrastivne analize pa so pokazale jasno oblikovane retorične konvencije rabe metabesedila v različnih žanrih, strokah in jezikih.

V slovenskem prostoru je razmeroma veliko raziskovalno zanimanje za širše področje besedilosvoja in v okviru tega tudi za tematiko metabesedilnosti v zadnjem času prineslo nova spoznanja o besedilni problematiki za slovenski jezik. Pregled raziskav nam pokaže, da slovensko jezikoslovje na tem področju ne zaostaja za mednarodnim dogajanjem, hkrati pa odpira pomembno vprašanje konkretne uporabe novih dognanj v praksi. Zdi se, da po desetletju teoretičnega dela prihaja čas, da se vedenje o metabesedilnosti umesti v širši strokovni prostor in uporabi tudi v praksi, zlasti v pedagoškem okviru, torej pri učenju materinščine, pisanja, tujega jezika, strokovnega jezika itd.

Literatura

Abdi, Reza, 2002: Interpersonal metadiscourse: an indicator of interaction and identity. *Discourse Studies* 4. 139–145.

Ädel, Annelie, 2006: *Metadiscourse in L1 and L2 English*. Amsterdam: John Benjamins.

Blakemore, Diane, 2002: *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Bunton, David, 1999: The use of higher level metatext in Ph.D. theses. *English for Specific Purposes* 18. S41–S56.
- Clyne, Michael G., 1987: Cultural differences in the organization of academic texts: English and German. *Journal of Pragmatics* 11. 211–247.
- Crawford Camiciottoli, Belinda, 2003: Metadiscourse in ESP reading comprehension: an exploratory study. *Reading in a Foreign Language* 15. 1–19.
- Crismore, Avon, in Farnsworth, Rodney, 1990: Metadiscourse in popular and professional science discourse. Nash, Walter, (ur.): *The Writing Scholar*. Newbury Park, CA: Sage. 118–136.
- Čmejrková, Světa in Daneš, František, 1997: Academic writing and cultural identity: the case of Czech academic writing. Duszak, Ana (ur.): *Culture and Styles of Academic Discourse*. Berlin in New York: Mouton de Gruyter. 41–61.
- Dahl, Trine, 2004: Textual metadiscourse in research articles: A marker of national culture or of academic discipline? *Journal of Pragmatics* 36. 1807–1825.
- Fuertes-Olivera, Pedro A., Velasco-Sacristán, Marisol, Arribas-Baño, Ascensión, in Samaniego-Fernández, Eva, 2001: Persuasion and advertising English: Metadiscourse in slogans and headlines. *Journal of Pragmatics* 33. 1291–1307.
- Fløttum, Kjersti, Kinn, Torodd in Dahl, Trine, 2006: »We now report on« versus »Let us now see how«: Author roles and interaction with readers in research articles. Hyland, Ken in Bondi, Marina (ur.): *Academic Discourse Across Disciplines*. Bern: Peter Lang. 203–224.
- Gorjanc, Vojko, 1998: Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. *Slavistična revija* 46/4. 367–388.
- Halliday, M. A. K., 1973: *Explorations in the functions of language*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K., 1994: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Harwood, Nigel, 2005: »Nowhere has anyone attempted... In this article I aim to do just that«: A corpus-based study of self-promotional I and we in academic writing across four disciplines. *Journal of Pragmatics* 7. 1207–1231.
- Hewings, Martin, in Hewings, Ann, 2002: »It is interesting to note that...« a comparative study of anticipatory 'it' in student and published writing. *English for Specific Purposes* 21. 367–383.
- Hyland, Ken, 2000: *Disciplinary Discourses*. Harlow: Longman.
- Hyland, Ken, 2005: *Metadiscourse*. London in New York: Continuum.
- Infantidou, Elly, 2005: The semantics and pragmatics of metadiscourse. *Journal of Pragmatics* 37. 1925–1953.
- Intaraprawat, Puangpen in Steffensen, Margaret S., 1995: The use of metadiscourse in good and poor ESL essays. *Journal of Second Language Writing* 4. 253–272.

- Juvan, Marko, 1989: Medbesedilni odnosi, oblike in vrste. *Literatura* 1/6. 147–162.
- Kalin Golob, Monika, 2000: Razvoj sklicevalnih avtomatizmov v prvem slovenskem dnevniku. *Slavistična revija* 48/1. 1–26.
- Korošec, Tomo, 1986: K besedilni soveznosti časopisnega sporočila. *XXII Seminar slovenskega jezika, kulture in literature*. 49–59.
- Korošec, Tomo, 2006: O besediloslovnih prvinah v slovenskem jezikoslovju. Vidovič-Muha, Ada (ur.): *Slovensko jezikoslovje danes*. Posebna številka *Slavistične revije* 54. 239–258.
- Kranjc, Simona, 1996/1997: Govorjeni diskurz. *Jezik in slovstvo* 42/7. 307–319.
- Kranjc, Simona, 1999: *Razvoj govora predšolskih otrok*, (Razprave Filozofske fakultete). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Križaj-Ortar, Martina, 1996: Ohranjanje in zamenjava zunanjih kazalnikov pri nepremem poročanju o prvotnem govornem dogodku. *Slavistična revija* 44/4. 451–470.
- Kunst-Gnamuš, Olga, 1986: *Razumevanje in tvorjenje besedila: poskus pragmatične razčlemba*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi.
- Mauranen, Anna, 1993a: *Cultural Differences in Academic Rhetoric: A Textlinguistic Study*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Mauranen, Anna, 1993b: Contrastive ESP rhetoric: Metatext in Finnish-English economics texts. *English for Specific Purposes* 12. 3–22.
- Mauranen, Anna, 2002: »One thing I'd like to clarify...«. Observations of academic speaking. *Helsinki English Studies, The Electronic Journal of the Department of English at the University of Helsinki* 2. <<http://www.eng.helsinki.fi/hes/start.htm>>.
- Mikolič, Vesna, 2005: Izrazi moči argumenta v znanstvenih besedilih. Jesenšek, Marko (ur.): *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Slavistično društvo. 278–291.
- Mikolič, Vesna, 2007: How to express the power of arguments in academic discourse. Doleschal, Ursula in Gruber, Helmut (ur.): *Wissenschaftliches Schreiben abseits des enflischen Mainstreams/Academic Writing in Languages Other than English*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 104–125.
- Mikolič, Vesna, v tisku a: Izrazi moči argumenta v turističnooglaševalskih besedilih. Orel, Irena (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika (Obdobja, Metode in zvrsti, 24)*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- Mikolič, Vesna, v tisku b: Modifikacija podstave in argumentacijska struktura besedilnih vrst. *Slavistična revija*.
- Moreno, Ana I., 1997: Genre constraints across languages: Causal metatext in Spanish and English RAs. *English for Specific Purposes* 16. 161–179.
- Pogorelec, Breda, 1997: Besediloslovni vidiki Cankarjeve proze. Pogorelec, Breda (ur.): *Jezikoslovne in literarnovedne raziskave: zbornik referatov 6. srečanja slavistov Celovec Ljubljana 1989*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 165–187.

Pisanski, Agnes, 2002: Analiza nekaterih metabesedilnih elementov v slovenskih znanstvenih člankih v dveh časovnih obdobjih. *Slavistična revija* 50/2. 183–197.

Pisanski Peterlin, Agnes, 2005: Text-organising metatext in research articles: An English-Slovene contrastive analysis. *English for Specific Purposes* 25. 307–319.

Pisanski Peterlin, Agnes, 2006: Iskanje pragmatičnih enot v neoznačenem korpusu : primer kaži-potov. Erjavec, Tomaž in Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Jezikovne tehnologije: zbornik 9. mednarodne multikonference Informacijska družba IS 2006*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 128–133.

Pisanski Peterlin, Agnes, 2007: Grammatical forms of text-organising metatext: A Slovene-English contrastive analysis. *Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies* 6. 251–265.

Sajovic, Tomaž, 2004: *Historični slogi v slovenski pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja* (Razprave Filozofske fakultete). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Schiffrin, Deborah, 1980: Meta-talk: Organisational and evaluative brackets in discourse. *Sociological Inquiry* 50. 199–236.

Schlamberger Brezar, Mojca, 1998: Vloga povezovalcev v diskurzu. Štrukelj, Inka (ur.): II. kongres Društva za uporabno jezikoslovje Slovenije. *Jezik za danes in jutri: zbornik referatov na II. kongresu, Ljubljana, 8.–10. 1998*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije: Inštitut za narodnostna vprašanja. 194–202.

Schlamberger Brezar, Mojca, 1999: Le rôle des topoi dans la négociation conversationnelle. *Linguistica* 39/1. 123–136.

Schlamberger Brezar, Mojca, 2000: Les connecteurs en combinaison avec les marqueurs modaux: l'exemple du français et du slovene. *Linguistica* 40/2. 273–282.

Schlamberger Brezar, Mojca, 2002: Le rôle syntaxique et pragmatique des connecteurs dans le discours argumentatif français. *Linguistica* 42. 89–110.

Schlamberger Brezar, Mojca, 2004: Le rôle des connecteurs dans le discours – essai d'une analyse comparée du français et du slovene. Bračič, Stojan, Čuden, Darko, Podgoršek, Saša in Pogačnik, Vladimir (ur.): *Linguistic Studies in the European Year of Languages. Proceedings of the 36th Linguistic Colloquium, Ljubljana, 2001*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 549–556.

Sinclair, John M., 1981: Planes of discourse. Rizvi, S. N. A. (ur.): *The two-fold voice. Essays in honour of Ramesh Mohan*. Salzburg Studies in English Literature. Salzburg: Salzburg University Press. 70–89.

Smolej, Mojca, 2004: Členki kot besedilni povezovalci. *Jezik in slovstvo* 49/5. 45–57.

Sperber, Dan in Wilson, Deirdre, 2004: Relevance Theory. Ward, Gregory in Horn, Lawrence, R. (ur.) *Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell. 607–632.

Stabej, Marko, 1995: Besediloslovna stilistika slovenskih pesniških besedil (razvojni pogled). Orožen, Martina (ur.): *Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 309–313.

Stabej, Marko, 2002: Deiktika v slovenskih pesniških besedilih 2. polovice 19. stoletja. *Stil* 1. 339–348.

Swales, John M., 1990: *Genre Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Thompson, Geoff in Thetela, Puleng, 1995: The sound of one hand clapping: the management of interaction in written discourse. *Text* 15. 103–127.

Thompson, Geoff, 2001: Interaction in academic writing: learning to argue with the reader *Applied Linguistics* 22. 58–78.

Tse, Polly in Hyland, Ken, 2006: Gender and discipline: Exploring metadiscourse variation in academic book reviews. Hyland, Ken in Bondi, Marina (ur.): *Academic Discourse Accross Disciplines*. Bern: Peter Lang. 117–202.

Valero-Garcés, Carmen, 1996: Contrastive ESP rhetoric: Metatext in Spanish-English economics texts. *English for Specific Purposes* 15. 279–294.

Vande Kopple, William J., 1985: Some exploratory discourse on metadiscourse. *College Composition and Communication* 36. 82–94.

Vassileva, Irena, 2001: Commitment and detachment in English and Bulgarian academic writing. *English for Specific Purposes* 20. 83–102.

Verdonik, Darinka, 2006a: Mhm, ja, no, dobro, glejte, eee ...: diskurzni označevalci v telefonskih pogovorih. *Jezik in slovtvo* 51/2. 19–36.

Verdonik, Darinka, 2006b: Pragmatically annotated corpora in speech-to-speech translation. Erjavec, Tomaž in Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Jezikovne tehnologije: zbornik 9. mednarodne multikonference Informacijska družba IS 2006*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 50–55.

Verdonik, Darinka, Rojc, Matej in Stabej, Marko, v tisku: Annotating discourse markers in spontaneous speech corpora on an example for the Slovenian language. *Journal of Language Resources and Evaluation*.

Vintar, Špela in Gorjanc, Vojko, 2003: Identifying markers of semantic relations in Slovene. *Strani jezici* 32. 37–44.

Williams, Joseph M., 1981: *Style: Ten Lessons in Clarity & Grace*. Glenview, IL: Scott, Foresman and Company.

Žagar, Igor Ž., 1989: *Zagatnost performativnosti ali Kako obljubiti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Žagar, Igor Ž., 1995: *Argumentation in language and the Slovenian connective pa*. (Antwerp papers in linguistics, 84). Antwerp: University, IPrA Research Center.

Žagar, Igor Ž., 2000: Pragmatika in argumentacija. Verschueren, Jef. (ur.): *Razumeti pragmatiko*. Ljubljana: Založba /**cf.* 427–462.